

Az én városom Besztercebánya

HRÚZ, Pavel

„Svéd Anca”
(Pénzes Tímea ford.)

in: Modern

Dekameron:

Huszadik századi
szlovák novellák

Noran Libro, 2016

Az írásos említések, az évkönyvek, az arany emlékkönyvek, mindez szerintem kevés... Legalább is ami az élő helyeket illeti. Ninive történelmének kedvesebbek számomra lüktető szülővárosom, Besztercebánya története.

Városom levegőjét nem tette tönkre sem a szénégetők és kohók füstje, sem a későbbi cementgyár pora. Sajátos légköre talán a most már végét járó század közepéig megmaradt. A szájhagyomány által sokkal több dolog terjedt, mint amit Bél Mátyás vagy Emil Jurkovich megőrizni győzött. Sokáig azt hittem, hogy a Banoš csúcs nevééről szóló volt a legrégebből fennmaradt esemény; amikor a zólyomlipcsei várból a bécsi bíróság elé vitték Wesselényi özvegyét, a murányi Vénusz állítólag már a Příboj² alatt siránkozni kezdett: „Bánom, bánom, mit cselekedtem!”³ Később azonban rájöttem, hogy a Banoss toponímia már a 13. században megjelent, így a Geloról szóló mendemondákat részesítem előnyben. Neusohl⁴ polgárai bizonyára olvasták vagy hallották a mondat, s nyilván hozzátették a magukét. S így, bár nem volt itt semmiféle Hans Sachs, felbukkant a helyi Eulenspiegel.

Geľo nebezen lélegezve belépett a gyógyszer-tárba, egy pillanatra állt, s egyszercsak eszméletlenül a földre zuhant. Feltámogatták, vízzel locsolták, mire megballották, hogy suttog és cukrot kér. A patikárius letört a cukor csücskéből egy jókora darabot, és a szájába nyomta. Geľo felkelt, elmosolyodott, és így szólt: „Bocsássanak meg, de ha megkívánom az édességet, nem állok jól magamért!”

Ebben a gyöngécske sztoriban az tetszik leginkább, hogy a Moller-házbeli patika egészen a mi korunkig megmaradt. Az utolsó tulajdonosok egyike Burda Károly volt. S így negyed évezred után ugyanazon a helyen egy másik anekdota született: *A patika melletti üzletben egy napon hatalmas tábla jelent meg: „Steiner – látky”. Kijön Károly a patika elé, nézi az egyik oldalról, nézi a másik oldalról a mindent beárnyékoló irdatlan táblát, majd felsóbajt: „Steiner, látky! Hm! De Burda nem lát ki!”⁵*

Vášáry professzor úr annyira elnépszerűsítette a selmeci Nácit, hogy más jellegzetes „bányászok” létezésének lehetőségét már meg sem engedik. Besztercebányán is voltak ilyenek, s a Herrengrundt minden vice Handzában összpontosult. A tréfák sokáig éltek, évszázadokig, míg el nem tűntek az egyenruhák és az aranykalapáccsokkal, amelyeket az úrvölgyi⁶ lakosok a városi ünnepeken viseltek.

Éppen a Besztercebánya feletti tektonikus törés hozott dicsőséget és nyomorúságot a Garam jelentéktelen kanyarulatára. Az ottani tellérek már a bronzkorban híresek voltak, jelenlétüket sok orientális ékszerben és fegyverben kimutatták. Mégsem volt semmilyen ok arra, hogy a lelőhelyek

mellett erődöt, oppidumot vagy várost építsenek. A tellérek lenézett kutatói a magasban, a csúcson éltek, s itt szólították isteneiket. Nem üzleteltek, inkább a kereskedőkre hagyták, hogy a felvágott fát tutajokon leúszassák egészen a Dunáig. Ők lettek az első bányász parasztok; hajnali kettőtől bányásztak, de már délben kimentek földcsékkékre, és dolgoztak látástól vakulásig, ha el akarták tartani családjukat. Így ment ez generációról generációra, és a degenerációtól csak a hataloméhesek támadásai és pusztításai mentették meg őket, akik mindig és mindenhol akkor kezdenek uralkodni, amikor már kiverették az utolsó fogakat és az első érméket. A világháborúk nulladik kiadása – a népvándorlás – talán a legdrasztikusabb változás volt e végeken, melyet a középkori tatárjárás tudott csak megtröfölni. Merem állítani, hogy a bányászok mentalitására mindez túl nagy hatással nem volt. Az itteni jellem erős oldalának máig a megaláztatás hosszú tűrése, és utána a rövid, de kegyetlen őrzöngés számít. Mindegy, hogy kelták, gótok, oszmánok vagy a szlávok voltak; tacitusi „félelemben és hegyek általi elzártságban éltek”.

A szász és a sváb waldbürgerek építették ki a főteret

Csak a szász és sváb waldbürgerek élesztették meg a kikötőt a Beszterce folyócska partján. Nemsokára itt építette ki Thurzó Fuggerral az európai rézmonopólium bázisát. A főtér kiépítésére, a szlovákok és magyarok ismert képtelensége miatt, a „vendégeknek” kellett vállalkozniuk. Az ő művükből él szülővárosom máig, és elérkezik az idő, amikor a „ringen” túl kihasználja majd a „mázházakat” is, és a passzázsok városává válik. Még jó, hogy ezekből a régi falakból ez az megmaradt, talán nemcsak elgiccsesíteni sikerül őket.

A virágzás addig tartott, míg a bányák eret nem vágta. Ezt kevesen hozzák összefüggésbe az 1526-os év eseményeivel. Van, aki Mohácsot kutatja, mások a bányászfelkelést rekonstruálják, egymástól elválasztva vizsgálják a tengeren túli felfedezéseket és a nemesfémek behozatalát az Újvilágból, amely Spanyolország által a forgóeszköz első hiperinflációját idézte elő. A Fugger üzletház mindezt érezte, és megbékélt a ténnyel, hogy a magyar urak számára nyújtott kölcsön nem térül vissza. Jan Derscham, a helyi Fugger-faktor sikeresen kicselezte a királyi bizottságokat, s a bérlet utolsó éveit a bányák tökéletes kifosztására használta fel. És annyi volt a gazdasági csodának! Derscham azonban máig a felvilágosult humanizmus példájává lett, aki kimentette a reneszánsz kéziratokat a budai fürdőből, ahol a törökök fűtötték velük, s a „mi” első útleírásunk a sztambuli misszióról tőle marad fenn.

Ahogy a boom elkezdődött, úgy is ért véget: a rézműves céhek még sikerült felállítania az első gőzgépet a kontinensen – a skót Potter tüzes masináját –, de 1761-ben éppen a műhelyből származott a tűz, amely majdnem mindent elpusztított, amivel még Neusohl dicsekedni tudott. A Pál mester műhelyében készült szárnyasoltár a plébániatemplomban elérte a tizenhat méteres magasságot, ma a világ egyik látványossága lenne! De éppúgy elhamvadt, mint a városi levéltár. A bányászok patrónusa, Szent Borbála kápolnájában csodás módon fennmaradt oltár csak szerény mutatvány abból, hogyan díszíthette a templomot az eladható rezet tartalmazó tellér.

Ez idők után Beszterce – Körmöcbányával és később Selmeggel együtt – jelentéktelen magyar városkává vált.

Hervasztó látkép üdvözölte a még elhanyagolt ifjút, Klement Gottwaldot. Itt talált menedéket a terhes Mária elől, aki hét évvel később vezetéknevet változtat, keresztnevét pedig Mártára cseréli az ötvenes évek küszöbén. Ekkor fényelt fel a Kálvária előtt a hatalmas, piros villanykörtekből álló csillag, s a nagy feliratot, „Az életben Besztercében, halál után az égen” a „Világbéke” jelszava váltotta fel. Persze ez mindenekelőtt Kléma lelkén száradt, bár sosem tért vissza – több tartozása maradt itt, mint barátja. A hatalmas csillag azonban bevilágítja a Nemzeti utcát, s Kmet’ úrnak már az új rendszer vádja is a nyakába van varrva, hallani lehetett ugyanis arról, hogy még a klotyón sincs nyugalma, mert a csillag egyenesen a fenekébe világít. Kmet’ úr szalonlázadó volt, s a törvényszéken kiállta a magáét. Ügyes bádgos volt, akit minden rendszer alatt szívesen csuktak be, mivel mindenfélét megparagált a dútiban. A Tichyék kirakata előtt vált híressé, ahol kiállították Adolf Hitler képét. „Te lögni fogsz!” kiálltatta... a többit meg már tudjátok, hiszen ez a vicc az egész háborús Európát bejárta, ezért okkal kételkedem az eredetiségében. (A fiatalabbaknak: a hallgatódzó titkosrendőröktől Kmet’ úgy menekült meg, hogy a képet megvásárolta Tichytől, hogy otthon felakaszthassa a falra.) A rettenthetetlen köttekő azonban a háború után sem veszett el: *Az U raka vendéglőben szalomát szeletel a sör mellé az öreg Kmet’. Ekkor nyílik az ajtó, cseb turisták lépnek be. „Hele Máno,” ballatszlik, „tady maji špek!”⁸ Kmet’ rájuk pillant, s felkiált: „Akasszátok fel az elnököt, s kaptok ti is!”* A Garam menti idill azonban nem árulja el, milyen eleven volt ez a hely. Az 1918-as fordulattól a villanykörtecsillag idejéig végéig itt végződött a városi korzó – spontán korzó, amelyet senkinek nem kellett megszerveznie. A fürdő épülete – az első felsőmagyarországi fedett úszómedencével – fokozatosan mozivá változott: a Bio pod Úrpínom-hoz később csatlakozott

a fedett medence is, amelyet Martin Benka a Marína és a Detvan⁹ jeleneteivel díszített a vászon két oldalán, így jött világra a Praha mozi. A gőzfürdőből csak a tükörterem maradt, a forró és hideg víz török kombinálása és a szauna, amelyet főként a szexuális kisebbségek kedveltek. Mindkét létesítménybe egyazon ablakocskában lehetett jegyet váltani, a másik zárva volt, mióta az irodát a HSLS¹⁰ elfoglalta. Ezt azért említem, mert a helység fontos szerepet játszott abban az időben, amikor a fürdő egész szárnyát lerombolták. Érettségi előtt voltunk, és több barátunk ráfizetett a listára, amelyet a befalazott széfben találtak meg. A bolsevik szívesen állt bosszút még a gyerekeken is... Most azonban még mindig a húszas évek elején járunk; az Urpín alatt, a sürgősségi szerelmek kikiáltott helyén mindig vidámság volt. A Szt. János Kápolnánál a városatyák nem mertek vasútállomást építtetni, s így B.B. városi állomását két rozoga barakk alkotta, a sínektől távolabb esőben kocsmá volt. A korzózóknak itt tértek meg, fordultak s indultak vissza a tér felé. A Garam bal partja a város természetes része volt, és gyerekként sosem éreztem, hogy olyan területeken lépdelek, amelyekre a füleki bég fente a fogát. Ám az oszmán demarkációs vonal, bár megváltozott alakban, de mégis megjelent: a város már tökéletesen el van vágva a déli parttól. Ha nem lennének diszkók az uralkodó osztály és a szomszédos vasútállomás volt atomvédelmi óvóhelyén, a kutya a se lenne kíváncsi ezekre a végekre. Nem ez az egyetlen hely, amelyet sikerült elnéptelenedni és sorsára hagyni.

(részlet)

SZÁZ PÁL FORDÍTÁSA

¹ Slovenská Lupča

² Csúcs Zólyomlőpcse és Besztercebánya között.

³ Az idézet az eredetiben is magyarul szerepel.

⁴ Besztercebánya német történelmi neve.

⁵ Látky = anyagok

⁶ Špania Dolina (korábban Panská Dolina), Herregrundt – festői bányászfalu Besztercebánya szomszédságában. Itt született meg Handza, a tréfaemester bányász fiktív alakja.

⁷ A Rákhoz

⁸ Nicsak Máňo, van itt szalonna is!

⁹ Andrej Sládkovič, a klasszikus szlovák nemzeti költő két remekművéről van szó.

¹⁰ Hlinka Szlovák Néppártja

Vlado Janček

Verset írni

*Verset írni a legszebb dolog a világon
Csendben ringatózol saját tengereden
Verset írni a legnebezebb a világon
Az éj közepén megharap a körömfog
Verset írni a legszűkebb dolog a világon
Futsz rajta és fűtyül a tüdődben
Verset írni síkság rajta egy fa
Futsz felé és fűtyül a tüdődben
Verset írni világoskék felbök
A tüdők fölötted még mindig előtted
Verset írni nem kérdezni az utat
Senki nincs s te már késel
Verset írni a legbalkabb dolog a világon
Senki nincs itt senki nincs itt
Verset írni az bajnali csókolózás
Idegen hajszálak csiklandják az orrod
Verset írni az egyszer csak hirtelen kiáltani
a bangot ami robban és mindenütt szilánkok
Verset írni hogy felszedni e szilánkot
A tanító ordít: „Csont van a basadban?”
Verset írni hogy megmosdatod a saját gyereked
Bal karján egy firkálmány filctollal
Verset írni az erőből keresztet vetni
Másokért egyszer magadért egyszer se
Verset írni az bérbe adni a testet
Fél Európán körbe majd vissza darabonként
Verset írni az letenni az anginát
A nyelv lelobadt a tea éjszaka kibűlt
Verset írni az felugrani és leérkezni
Aztán afölött sírtunk ami véget ért
Verset írni az egy elcseszett vasárnap
Hogy kirándulni méz de ez az idő
Verset írni az eszedbe jutnod
Rég volt ez fiam borzalmasan rég
Verset írni félretett kötelesség
Holnap megcsinálok holnap meglátjuk
Verset írni az levetközni és aludni menni
Holnap meglátjuk holnap meglátjuk
Verset írni az indulni megállni
És leszegett fejfel
nézni a földet*

GYÖRGY NORBERT FORDÍTÁSA

Halott ember

*Hogyba nem öl meg az alkohol,
úgy a cigi mérgez majd agyon;
ba a cigi nem elég komoly,
majd a stressz végez ki nyilván.*

*Hogyba nem öl meg az unalom,
akkor majd megöl a szorgalom;
vagy ha az se üt ki, leszárom;
akkor belém vág a villám.*

*Hulla vagyok,
kinyiffanok,
hulla vagyok,
balott, balott, balott, balott.*

*Mondjuk, elvisz majd egy nagy karambol,
vagy egy repcsi a fejemre landol,
ha ebbe se halok bele, akkor
majd kivasal a vonat.*

*Hogyba a rák se pusztít ki végre,
a tüdőbaj nyír ki majd a vérbe;
s ha a tüdőbajt megúszom élve,
megvárom az infarktusomat.*

*Hulla vagyok,
kinyiffanok,
hulla vagyok,
balott, balott, balott, balott.*

HORVÁTH VIKTOR FORDÍTÁSA

